

ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ: ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ, ΔΕΙΦΟΡΙΑ

Θεωρητικές και
παιδαγωγικές προσεγγίσεις

ΕΠΙΚΕΝΤΡΟ

Εισαγωγή

Η αίσθηση της υπεροχής του ανθρώπου πάνω στη φύση, οδήγησε τις κοινωνίες να παρεμβαίνουν στα φυσικά οικοσυστήματα χωρίς να λαμβάνουν υπόψη τα όρια της λειτουργίας τους, αλλά και τους νόμους που τα διέπουν. Αποτέλεσμα της θεώρησης αυτής είναι οι επιλογές, οι διαχειριστικές και αναπτυξιακές προσεγγίσεις και πρακτικές των ανθρώπινων κοινωνιών να ασκούν πιέσεις στα φυσικά οικοσυστήματα, προκαλώντας μεταβολές, που συμβαίνουν πέρα από τα όρια στα οποία μπορούν αυτά να λειτουργήσουν, οδηγώντας τα σε σταδιακή υποβάθμιση ή και καταστροφή τους.

Η υποβάθμιση του περιβάλλοντος είναι μία πραγματικότητα που βιώνουν οι σύγχρονες κοινωνίες και την οποία καλούνται να αντιμετωπίσουν. Είναι γεγονός ότι σε παγκόσμιο επίπεδο εκφράζεται η ανάγκη συνεργασίας για την αντιμετώπιση της υποβάθμισης του περιβάλλοντος, με βασική επιδίωξη την αειφορία. Η τελευταία είναι μια λέξη που ακούγεται συχνά στον πολιτικο-οικονομικό λόγο, αλλά είναι άγνωστη στο ευρύτερο κοινωνικό σύνολο. Ποιο είναι το εννοιολογικό περιεχόμενο της «αειφορίας» και από ποιους προσδιορίζεται; Με ποιους τρόπους είναι δυνατόν να αντιμετωπιστεί η περιβαλλοντική υποβάθμιση στην προοπτική της αειφορίας;

Είναι δυνατόν το σύστημα αξιών των σύγχρονων κοινωνιών που διέπουν τις επιλογές σε ατομικό, κοινωνικό και πολιτικό επίπεδο να δημιουργεί τις προϋποθέσεις για την αντιμετώπιση της περιβαλλοντικής υποβάθμισης και την επίτευξη της αειφορίας; Μήπως, η κατάσταση του περιβάλλοντος σήμερα καθιστά αναγκαία την αναθεώρηση της σχέσης που αναπτύσσει άνθρωπος με τη φύση και με τους συνανθρώπους του και τη συγκρότηση ενός άλλου αξιακού συστήματος διαφορετικού από το ισχύον;

Ποια είναι η θέση της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης απέναντι στα ζητήματα που εμπεριέχουν τα ερωτήματα αυτά; Έχει απαντήσεις στα ερωτήματα αυτά; Ποιος είναι ο ρόλος της στην καλλιέργεια ατόμων ικανών να αντιμετωπίσουν την περιβαλλοντική υποβάθμιση και να συμβάλουν στη δημιουργία ενός αειφόρου μέλλοντος;

Η περιβαλλοντική εκπαίδευση, από τη θεσμοθέτησή της, επιδιώκει την καλλιέργεια ατόμων ικανών να αντιμετωπίσουν την περιβαλλοντική υποβάθμιση. Στην αρχή της είχε ως βασικό σκοπό τη διατήρηση της φύσης. Στη διαχρονική εξέλιξή της, επαναπροσδιοριζόταν ώστε να ανταποκρίνεται στις περιβαλλοντικές καταστάσεις και προκλήσεις κάθε εποχής και να είναι χρήσιμη και αποτελεσματική στην αντιμετώπιση της περιβαλλοντικής υποβάθμισης. Σήμερα, επιδιώκει την αναθεώρηση της σχέσης ανθρώπου-κοινωνίας-περιβάλλοντος, προτείνει τη συγκρότηση ενός νέου αξιακού συστήματος για την αντιμετώπιση της περιβαλλοντικής υποβάθμισης και τη δημιουργία ενός μέλλοντος με όρους περιβαλλοντικής και κοινωνικής αειφορίας. Βασική επιδίωξή της είναι η καλλιέργεια ατόμων ικανών να κατανοούν τον τρόπο που λειτουργεί το περιβάλλον ως ολότητα, να προσεγγίσουν ολιστικά τα περιβαλλοντικά προβλήματα, κατανοώντας τον πολύπλοκο και πολυεπίπεδο χαρακτήρα τους, να διερευνούν σε βάθος τόσο το σύστημα αξιών που τα προκαλεί όσο και τις επιλογές που γίνονται σε ατομικό, κοινωνικό και πολιτικό επίπεδο, να διαμορφώνουν στρατηγικές και να συγκροτούν δράσεις για την αντιμετώπισή τους. Τα ζητήματα αυτά είναι κεντρικά στο διάλογο που αναπτύσσεται για τη φύση και τη φιλοσοφία της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης σήμερα.

Στο παραπάνω πλαίσιο κρίναμε χρήσιμο να συμβάλουμε στη συζήτηση που αναπτύσσεται για την περιβαλλοντική υποβάθμιση ως συνέπεια των ανθρώπινων επιλογών και των αξιών που τις διέπουν και το ρόλο που η περιβαλλοντική εκπαίδευση διαδραματίζει στο σύγχρονο κοινωνικό και περιβαλλοντικό γίγνεσθαι. Επιχειρούμε τη συζήτηση σχετικά με τη συγκρότηση ενός περιβαλλοντικού και παιδαγωγικού πλαισίου ως εργαλείων που είναι δυνατόν να συμβάλουν στην αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών προβλημάτων στην προοπτική ενός μέλλοντος με όρους περιβαλλοντικής και κοινωνικής αειφορίας.

Στο πλαίσιο αυτό, ο σκοπός του βιβλίου είναι διπλός. Αφενός, επι-

διδάκει να συμβάλει στο διάλογο που αναπτύσσεται σήμερα για τα παραπάνω ζητήματα και, αφετέρου, στην εξοικείωση των εκπαιδευτικών, αλλά και μελλοντικών εκπαιδευτικών, με το περιβαλλοντικό και παιδαγωγικό πλαίσιο της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης και με τις μεθόδους εκείνες που είναι δυνατόν να συμβάλουν στην προαγωγή των στόχων και των αρχών της στην πράξη.

Το βιβλίο αυτό οργανώνεται σε τέσσερα μέρη. Στο πρώτο μέρος παρουσιάζεται η περιβαλλοντική κρίση με την οποία βρίσκονται αντιμέτωπες οι σύγχρονες κοινωνίες. Αναπτύσσονται ζητήματα σχετικά με την ποιότητα του περιβάλλοντος και τις κοινωνικές ανισότητες που δημιουργούνται μεταξύ και εντός των χωρών και αφορούν στην εκμετάλλευση των φυσικών πόρων, την ποιότητα του νερού και του αέρα και του τρόπου που επηρεάζουν την ποιότητα της υγείας, τις συνθήκες διαβίωσης και εντέλει την ποιότητα της ζωής. Παρουσιάζεται η έννοια της περιβαλλοντικής δικαιοσύνης και ο ρόλος της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης στη διαμόρφωση πολιτικού λόγου και την κοινωνική επιρροή προς την κατεύθυνση της περιβαλλοντικής δικαιοσύνης και γίνεται αναφορά στην έννοια του «περιβαλλοντικού μετανάστη».

Στο δεύτερο μέρος του βιβλίου αυτού, παρουσιάζεται η γένεση και η διαχρονική πορεία της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης από τη θεσμοθέτησή της το 1970, μέχρι και σήμερα, όπως αυτή καταγράφεται μέσα από τα επίσημα κείμενα, προϊόντα των διεθνών συναντήσεων που καθόρισαν το περιβαλλοντικό και παιδαγωγικό πλαίσιο της. Αναδεικνύονται τα κεντρικά σημεία εκείνων των συναντήσεων που θεωρούνται σταθμοί στην πορεία και την εξέλιξη της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, και συζητούνται στο πλαίσιο της περιβαλλοντικής προβληματικής που χαρακτήριζαν τις δεκαετίες στη διάρκεια των οποίων αυτές πραγματοποιήθηκαν.

Το τρίτο μέρος του βιβλίου αυτού, το οποίο απαρτίζεται από τέσσερα κεφάλαια, επικεντρώνεται σε ζητήματα που αφορούν στο περιβαλλοντικό και παιδαγωγικό πλαίσιο της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης. Στο τέταρτο κεφάλαιο αναπτύσσονται προβληματισμοί αναφορικά με τη σχέση της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης με την «αιφορία» και την «αιφορική ανάπτυξη» και το ρόλο που είναι δυνατόν να διαδραματίζει στο περιβαλλοντικό γίγνεσθαι των σύγχρονων κοινωνιών. Στο πέμπτο κεφάλαιο πα-

ρουσιάζονται οι έννοιες «περιβάλλον», «περιβαλλοντικά προβλήματα», και «αιφορία». Το έκτο κεφάλαιο ασχολείται με τη συστημικότητα, την οικοσυστημικότητα και τη διεπιστημονικότητα ως κεντρικές αρχές οργάνωσης του περιβαλλοντικού πλαισίου της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης. Αναδεικνύεται η σημασία τους στην κατανόηση του περιβάλλοντος ως ολότητας και στη μελέτη των συναφών προβλημάτων με στόχο την αντιμετώπισή τους. Το έβδομο κεφάλαιο ασχολείται με τα χαρακτηριστικά της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης. Αναλύεται η εποικοδομητική προσέγγιση της γνώσης, η συνεργατική μάθηση, η διαθεματικότητα, η καλλιέργεια αξιών, η κριτική σκέψη, η συστημική σκέψη, η συμμετοχή σε δημοκρατικές διαδικασίες –ικανότητα δράσης– ως κεντρικές αρχές που συνιστούν το παιδαγωγικό πλαίσιο της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης. Διευκρινίζονται οι σχέσεις τους με τις αρχές και τη φιλοσοφία της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, αλλά και τη διαμόρφωση του μέλλοντος με όρους περιβαλλοντικής και κοινωνικής αιφορίας.

Το τέταρτο μέρος του βιβλίου αφιερώνεται στην εφαρμογή της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης στην πράξη. Το όγδοο κεφάλαιο αφιερώνεται στις παιδαγωγικές μεθόδους οι οποίες μπορούν να συμβάλουν στην προαγωγή του χαρακτήρα και των στόχων της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης. Τέτοιες είναι, μεταξύ άλλων, οι μέθοδοι συζήτησης (συζήτηση σε ομάδες, η αντιπαράθεση, η δημόσια συζήτηση ομάδας ομιλητών), οι μέθοδοι προσομοίωσης (παιχνίδι ρόλων, προσομοίωση καταστάσεων σε ηλεκτρονικό υπολογιστή, παιχνίδια προσομοίωσης), οι μέθοδοι μελέτης περιβαλλοντικών θεμάτων εκτός σχολικής αίθουσας (μελέτη πεδίου, περιβαλλοντικά μονοπάτια, παιχνίδια σε ανοικτό χώρο), ο καταϊγισμός ιδεών, η χαρτογράφηση εννοιών, τα μοντέλα, το πείραμα, η μελέτη περίπτωσης, η έρευνα επισκόπησης, η ανάλυση αξιών, η διασαφήνιση αξιών, η διαχείριση διλημμάτων, η μέθοδος ιστοριών και η βιβλιογραφική έρευνα.

Οι προτεινόμενες μέθοδοι περιγράφονται και τεκμηριώνονται θεωρητικά. Παρουσιάζονται τα στάδια ανάπτυξής τους για την εφαρμογή εκπαιδευτικών παρεμβάσεων (περιβαλλοντικών δραστηριοτήτων και προγραμμάτων περιβαλλοντικής εκπαίδευσης) και αναφέρονται παραδείγματα εφαρμογών στη σχολική πραγματικότητα. Παράλληλα, συζητούνται οι παράγοντες που σχετίζονται με διάφορες διαστάσεις της εκπαιδευτι-

κής παρέμβασης ως κριτήρια επιλογής της καταλληλότερης μεθόδου και αφορούν στα χαρακτηριστικά των μαθητών και των εκπαιδευτικών, τα χαρακτηριστικά της ενέργειας που υποστηρίζει η εκπαιδευτική παρέμβαση, το πλαίσιο ανάπτυξής της και το τοπικό περιβάλλον των μαθητών. Η ανάλυση των μεθόδων γίνεται με τρόπο ώστε να διευκρινίζεται η σχέση της κάθε μίας από αυτές με τους στόχους της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης και ο τρόπος με τον οποίο υποστηρίζουν τις κεντρικές αρχές του παιδαγωγικού και περιβαλλοντικού πλαισίου της.

Το ένατο κεφάλαιο του βιβλίου αφιερώνεται στην παρουσίαση της επίλυσης προβλήματος και της προσέγγισης project, οι οποίες αποτελούν τις γενικές στρατηγικές-πλαίσιο που χρησιμοποιούνται ευρύτερα στο χώρο της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης. Περιγράφονται τα στάδια ανάπτυξής τους και συζητούνται οι μέθοδοι οι οποίες είναι δυνατόν να συνδυαστούν για την επίτευξη του σκοπού τους.

